

ГЛОВО

“Гетьманської столиці”

№5(44), вересень-жовтень 2014р.

Газета Національного історико - культурного заповідника “Гетьманська столиця”

Калейдоскоп подій

5 вересня відбувся науково-просвітницький захід «Пам'яті вічний вогонь», який розпочався в парку «Кочубеївський» на території братського кладовища, де збиралася Батуринська громада. Про воїнів, що визволяли Батурин від нацистських загартників, розповіла завідувача відділом Будинку-музея генерального судді В. Кочубея Наталія Дробязко. Потім настоятель Батуринської

Федір та Базалій Валентина. До слова було запрошено Жему С.М., який розповів про свого батька - учасника партизанського руху на Чернігівщині.

26 вересня на базі заповідника відбулося пленарне засідання III Спаських читань, організованих у співпраці з Ніжинським краєзнавчим музеєм та Центром пам'яткознавства НАНУ та УТОPIK. Читання мали дуже представницький характер –

Свято співпало із 345-ю річницею з часу заснування гетьманської столиці у Батурині та 6-ою — з дня присвоєння селищу Батурин статусу міста. Організували культурно-просвітницький захід Батуринська міська рада, НІКЗ “Гетьманська столиця” та Батуринські школи — загальноосвітня, музична та школа-інтернат.

Вступне слово було надано, насамперед, Батуринському міському голові Л. Душі. Привітавши присутніх із святами, він передав слово голові Бахмацької райдержадміністрації Михайлу Виноградову, який згадав про особливу сакральну сутність міста над Сеймом, про його бойовий нескорений дух, подарував декілька книг для шкільної бібліотеки. Далі вітали присутніх Бахмацький міський голова Павло Шимко, голова Талалаївської райдержадміністрації Володимир Брюховецький, народний депутат України Руслан Марцінків.

Батуринський міський голова вручив подяки і подарунки містянам, які особливо відзначилися у справі упо-

(Продовження на ст. 2)

Вручення дипломів та призів переможцям конкурсу, фото 22 жовтня 2014 р.

Свято-Покровської церкви отець Роман (Кривко) відслужив літію в пам'яті за загиблими воїнами та місцевими жителями, які віддали своє життя за звільнення нашого рідного міста.

Далі захід відбувся в Батуринському будинку культури, де у фойє закладу розмістилася виставка «Батурин славні сини», присвячена нашим односельчанам, які були учасниками Другої світової війни та партизанського руху. Наукові співробітники Будинку-музея генерального судді В.Кочубея підготували виступи: Андрій Батюк «Пам'ять через десятиліття» та Руслана Огієвська «Партизани нашого краю», завідувача відділом Наталія Дробязко розповіла про нашого земляка, кавалера ордена Червоної зірки, Вітчизняної війни, Петра Порскала. На заході були присутні діти наших земляків, - які були учасниками Другої Світової війни та партизанського руху: Жема Микола, Донець Василь, Сердюк

представлено майже всі регіони України - Київ, Чернігів, Ніжин, Харків, Дніпропетровськ, Переяслав-Хмельницький, Кривий Ріг, Житомир, Глухів, Севастополь, Харків, Херсон і, звичайно, Батурин. Теж саме можна сказати про розмаїття наукових зацікавлень читань – від актуальних теоретичних та методологічних проблем сучасної музеєології, пам'яткознавства, етнології до регіональної історії і етнології. До програми читань було включено 112 доповідей.

Науковий доробок Національного заповідника «Гетьманська столиця» представили науковці закладу Алла Мотліч, Наталія Желіхівська, Наталія Саєнко, Руслана Огієвська. На завершення пленарного дня в Батурині для гостей та учасників читань була проведена комплексна екскурсія по об'єктах заповідника «Гетьманська столиця».

27 вересня зібралася у затишній концертній залі Батуринського будинку культури батуринці і гості міста.

Календар визначних дат

19 вересня 1676р.

— П.Дорошенко відмовився від гетьманської булави на користь І. Самойловича

вересень 1897 р.

— в Батурині відкрито земську бібліотеку

11 жовтня 1672 р.

— народився гетьман України П. Орлик

14 жовтня

— День українського козацтва, День захисника України

19 жовтня 1922 р.

— народився Народний художник України, наш земляк С.Г. Нечипоренко

22 жовтня 1752 р.

— народився відомий меценат А.К. Розумовський

30 жовтня 1708 р.

— зустріч гетьмана І. Мазепи з Карлом XII в с. Горки під Новгород-Сіверським

(Закінчення, початок на ст. 1)

рядкування міста, своєю активною громадянською позицією стали прикладом для наслідування, зокрема, головному архітектору НІКЗ "Гетьманська столиця" Тетяні Кербут.

Науково-просвітницьку частину заходу розпочала науковий співробітник відділу "Цитадель" заповідника Н.Цапко короткою довідкою про історію заснування, злету і падіння

тодист класу фортепіано Чернігівського музичного училища ім.Л.Ревуцького Борисова Є.А., директор Бахмацької районної школи мистецтв ім. А.Розумовського Іванко О.П. У номінації "Академічний спів" оцінювали майстерність учасників начальник відділу культури, туризму, національностей і релігій Бахмацької райдержадміністрації Ситайло О. Я., викладач вокалу Бахмацької районної школи мис-

Основна частина дійства розпочалася Гімном України в Гетьманській залі палацу. Після представлення членів журі про історичну постать, в пошанування пам'яті якої організований фестиваль, розповіла випускниця Батуринської філії Бахмацької районної школи мистецтв ім.А.Розумовського, переможниця багатьох конкурсів з класу бандури Аліна Базалій. Цього року почесними гостями нашого фестивалю став ансамбль учнівсько-педагогічного колективу Сумської музичної школи №1 під керівництвом Володимира Соколова. Вперше в палаці звучали духові інструменти — флейти, фаготи, саксофони, на яких учні та викладачі виконували композиції європейських класиків та сучасних українських композиторів.

Порадившись, журі віддали призові місця: в номінації "Академічний спів", вікова категорія А (від 9 до 12 років) - Черняк Єлизаветі (Чернігівська міська школа мистецтв) — II місце; Шурубурі Аделі (Чернігівська дитяча музична школа № 2) — II місце; Усик Марії (Чернігівська дитяча музична школа № 2) — III місце; Гагіну Дмитру (Глухівська школа мистецтв ім. М. Березовського) — III місце; Вайло Діані (Бахмацька районна школа мистецтв ім.А. Розумовського) — III місце; Скворцовій Олександрі (Чернігівська міська школа мистецтв) —III місце. "Академічний спів", вікова категорія В (від 12 до 15 років): Грибань Дарині (Чернігівська музична школа №1) — I місце; Зуй Вікторії (Бахмацька районна школа мистецтв ім.А.Розумовського) — II місце;Новак Юлії (Прилуцька школа мистецтв) — II місце; Короленку Андрію (Конотопська дитяча музична школа №2) - III місце; Свириденку Данилу (Городнянська школа мистецтв) — III місце.

Найблискупішій із піаністів - Рудамьоткіній Марії з Куликівської дитячої музичної школи було присуджено Гран-прі фестивалю. Решта місць розподілили так: вікова категорія А (від 9 до 12 років):Бела Іні (Прилуцька школа мистецтв) — II місце;Васеко Марія (Чернігівська дитяча музична школа № 2) — II місце; Морщ Діана (Конотопська дитяча музична школа №1) - III місце;Циганок Катерина (Конотопська дитяча музична школа №1) - III місце. Вікова категорія В (від 12 до 15 років):Антоненко Анастасія (Бахмацька районна школа мистецтв) — I місце;Галай Микола (Козелецька дитяча музична школа) — I місце;Порай-Кошиць Анастасія (Козелецька дитяча музична школа)- II місце;Ріпа Євгеній (Конотопська дитяча музична школа №1) — III місце.

Під час роботи журі Бахмацька районна школа мистецтв ім. А.Розумовського представила захоплюючий концерт педагогічного колективу. Були майстерно виконані концерти в старовинному стилі у виконанні Оксани Шимко і Людмили Іванско.

Після вручень дипломів та заслужених призів всім бажаючим гостям та учасникам були проведені екскурсії по об'єктах заповідника.

Презентація слайд-виставки «Вони народились на Батурищині», фото 27вересня 2014 р.

гетьманської столиці Батурина. Слайд-виставка "Вони народились на Батурищині" була представлена науковим співробітником Іриною Шепель та учнями 11-класу Батуринської ЗОШ І-ІІІ ступенів. Вони озвучили біографічні довідки визначних осіб, які народились у Батурині та його околицях, прославили його високими досягненнями у різних галузях. Не могли не згадати і героїв, які наразі захищають Україну на її східних рубежах. Сердюк Наталія коротко розповіла про кожного з батуринців, хто воював і наразі перебуває в зоні АТО.

Захід продовжився феєричним концертом.

22 жовтня в палаці гетьмана К.Розумовського було проведено традиційний, III Обласний музичний фестиваль-конкурс молодих виконавців імені Андрія Розумовського. Захід започатковано у 2012 році до відзначення 260-річчя з дня народження Андрія Кириловича розпорядженням голови Чернігівської обласної державної адміністрації. Співорганізаторами фестивалю традиційно стали Благодійний фонд "Світанок" (м.Конотоп), опікується яким українська діаспора США та Канади, і, зокрема, уродженець Батурина Микола Кочерга, відділ культури, туризму, національностей та релігій Бахмацької райдержадміністрації, Бахмацька районна школа мистецтв ім. А.Розумовського та НІКЗ "Гетьманська столиця". Журі конкурсу представляли директор Чернігівського музичного училища ім.Л.Ревуцького Суховерський В.М.(голова журі), викладач-ме-

тедств ім.А.Розумовського Тищенко Н.І., викладач-методист вокалу Чернігівського музичного училища ім.Л.Ревуцького Гончаренко М.А. Відгукнулися взяти участь у фестивалі 41 учасник з п'ятнадцяти спеціалізованих навчальних закладів Чернігівської і Сумської обла-

Поминальна літія, фото 05 вересня 2014 р.

стей. Цьогоріч до нашої фестивальної родини приєднались Сумська музична школа №1 та Сосницька дитяча музична школа ім.М.Полторацького. Фестивальна частина програми розпочалася із відкриття пересувної виставки художниці Тетяні Кобзар "Древо життя. Дивоцвіт", яку презентувала науковий співробітник заповідника Марина Герасько.

Мистецтвознавство

Граверні зображення К. Розумовського

**Альона
Гравовець**
науковий
співробітник
заповідника
„Гетьманська
столиця”

Кирило Григорович Розумовський - унікальна особистість XVIII ст., яка завжди привертала до себе велику увагу. Особливе місце займає постать останнього гетьмана України в мистецтві, зокрема в гравюрі. Найбільш відомим граверним зображенням Кирила Григоровича є «Портрет графа К. Розумовського»

Портрет графа К. Розумовського.
Невідомий літограф, 1865 р.,
з оригіналу Л. Токке

німецького гравера Георга Фрідріха Шмідта. Він був виконаний у Петербурзі в 1762 р. з оригінального портрету К.Г. Розумовського авторства Л. Токке, 1758 року. Граверне зображення вигравіюване на замовлення Кирила Григоровича і коштувало 1000 рублів. На портреті К. Розумовський постає в образі військового діяча. В руках він тримає булаву - ознаку гетьманської влади. Біля його ніг, з правого боку, можемо побачити два тулумбаси - сигнальні інструменти козацького війська XVII - XVIII ст. К. Розумовський зображений в півоберта у парадному каптані, на якому стрічка ордена Святого апостола Андрія Первозванного та орден Білого Орла.

Г. Ф. Шмідт був одним із провідних майстрів європейського рівня, член Паризької Академії наук. У 1757 р. прусський король Фрідріх II направив його на 5 років до Санкт - Петербурзької Імператорської Академії наук і мистецтв, де він очолив гравіювальний клас. У цей час Президентом Академії наук був К. Розумовський, що в свою чергу сприяло їхньому знайомству. По закінченню контракту Г. Шмідт повернувся до

Портрет графа К. Розумовського.
Гравер Г. Шмідт, 1762 р.,
з оригіналу Л. Токке

Берліна. В 1765 р. він був заочно вибраний членом Петербурзької Академії мистецтв. За час свого перебування в Росії (1757 — 1762 рр.) Г. Шмідт вигравіював декілька величезних портретів державних діячів тієї епохи: М.І. Воронцова, П.І. Шувалова, цариці Єлизавети. Серед них почесне місце займає портрет графа К. Г. Розумовського.

На думку відомого російського історика мистецтва, колекціонера, упорядника довідників російських портретів та гравюр XVIII - XIX ст. Дмитра Олександровича Ровинського, Г. Шмідт зробив п'ять граверних відбитків (естампів) зображень Кирила Григоровича. Перший був пробним - тільки одні контури. Другий - завершений, проте без підпису та ще три гравюри вже з відомим нам підписом. Другий, третій та п'ятий естампи тривалий час зберігалися в колекції Д. Ровинського, які він придбав у різних власників. У 1898 р. граверна колекція Д.О. Ровинського, за його заповітом, надійшла до Румянцевського музею, Державного Ермітажу та Петербурзької Академії мистецтв. На сьогоднішній день граверні зображення К. Розумовського Г. Шмідта представлені в колекціях Санкт - Петербурзького філіалу Архіву Російської академії наук, Державного Ермітажу, Державного музею образотворчих мистецтв імені О.С. Пушкіна. Ще одна гравюра зберігалася в Історико - архітектурному і художньому музеї "Новий Єрусалим", але вона була втрачена в роки Другої світової війни, що підтверджує "Сводный каталог культурных ценностей Российской Федерации, похищенных и утраченных в период Второй мировой войны", том 12.

На основі гравюри Шмідта було виконано ряд копійних гравюр з зображенням гетьмана. Одна з них, авторства невідомого гравера, певний час перебувала в збірці Репніних у

Яготині, а між 1919-1926 рр. потрапила до фондів Київського художньо-промислового і наукового музею імператора Миколи Олександровича (тепер Національний художній музей України).

Російський гравер Олексій Осипов виконав три гравюри з портретним зображенням К. Розумовського. Всі вони написані з оригіналу портрета авторства Я.І. Аргунова та є ідентичними за своїм зображенням і відрізняються лише за розмірами. К. Розумовський перед нами постає в образі поважного вельможі. На портреті ми бачимо погрудне зображення К. Розумовського у вишуканому каптані, який прикрашений Андріївською зіркою. Перша гравюра виконана у 1820 р. для «Истории Малой России» Д. Бантиша-Каменського. Гравюра зберігається в Державному Ермітажі. Друга виконана в 1821 р. для «Собрания портретов россиян, знаменитых по своим деяниям, воинским и гражданским, по учености, сочинениям, дарованиям или коих имена почему другому сделались известными свету, с приложением их кратких жизнеописаний» П.П. Беке-

Портрет графа К. Розумовського.
Гравер О. Осипов, 1838 р.,
з оригіналу Я. Аргунова

това. Нині зберігається в Інституті російської літератури Російської академії наук в м. Санкт-Петербурзі, третя гравюра 1838 р., зберігається в Державному Ермітажі.

Відома також літографія «Портрет графа К.Г. Розумовського» невідомого літографа по малюнку А. Дейнерта з оригіналу Л. Токке. Виконана вона в 1865 р. для видання «Портретная галерея русских деятелей» російського літографа А.Е. Мюнстера, яка на сьогодні зберігається в Російському художньому музеї.

К. Розумовський був великим поціновувачем вишуканого мистецтва і тому замовляв свої портрети у відомих європейських майстрів - Л. Токке, П. Батоні, Г. Шмідта. Завдяки цьому ми маємо можливість бачити не тільки його зображення, а й милуватися творами високого європейського мистецтва XVIII ст.

Многogrішний чи Перевязка...

Юлія Блажко
науковий співробітник заповідника "Гетьманська столиця"

Мабуть, мало хто знає, що українське прізвище чи не найстаріше в Європі. У всякому разі у XVII ст. мало чи не всі українці носили прізвища. Але поряд з прізвищами особливо популярними в українського народу були прізвиська, які побутують й донині. Зазвичай прізвисько характеризує зовнішніми чи внутрішніми рисами, незвичайними випадками в житті. Мали прізвиська і українські гетьмани, зокрема Дем'ян Ігнатович, більш відомий як Многогрішний.

Як зазначав В.Модзалевський, прізвисько "Многогрішний" ніколи не вживалося самим гетьманом, оскільки воно було образливим. Рідні брати гетьмана також його не вживали: Сава звався Шумкою або Шумейко, Василь та Зіновій - Ігнатовичами. Під прізвисько Многогрішний родина гетьмана і він сам були відомі в народі, який власне і надав його, яке потім зміцнилося за ним і нащадками за весь час перебування їх в Сибіру і стало прізвищем. Ті родичі, що не розділили трагічної долі гетьмана й

залишилися жити в Україні, змінювали прізвище. Основною причиною зміни прізвища була небезпека його носити, що могла б потягнути за собою покарання чи інші дії з боку наступника Дем'яна Ігнатовича.

Усі універсали, що були видані за роки його гетьманування, розпочиналися наступним чином: "Дем'янь Ігнатович, гетман з Войскового царського пресветлого величства Запорозким", тобто прізвище Многогрішний не було вжите в жодному актовому документі, так як і у їх змісті. Так в Універсалі від 7 липня 1671 р. про надання Михайлові Зіновичу млина у селі Понорниці гетьман не називає ані рідного брата Зіновія, ані племінника Михайла, Многогрішними. Можливо, це було пов'язано ще з тим, що тоді гетьман побоювався щедро обдаровувати своїх родичів маєтками, млинами, оскільки при роздачі майна гетьмани і представники влади повинні були нагороджувати лише тих претендентів на "багатства", які мали за собою тривалу та "видатну службу війську Запорозькому". Хоча в подальшому цей принцип знехтувався. Відома ціла низка гетьманських і полковницьких універсалів, якими надавалися великі маєтки, призначалися на посади їхні родичі.

«Генеральне слідство про маєтності» повідомляє про прізвисько Дем'яна Ігнатовича - «Перевязка», яке в свою чергу було пов'язане з

родиною Полетик. Одна з доньок Дем'яна Ігнатовича була в шлюбі із седнівським сотником Василем Полетикою. У згаданому вище джерелі при перерахунку сіл - Івашківка, Пекурівка, Мошонка, Рудня, Рогозки, Вихвостово, якими володів седнівський сотник говориться, що «Івашковка — владель онымъ зять гетмана Перевязки никій Политика», «Пекуровка — владель гетмана Перевязки зять его, никоторый Политика, будучи сотником седневскимъ», «Мошонка — показали старожилы, что владель онымъ селомъ сотникъ седневский, прозваніемъ Полетика, свойственый гетмана Многогрішного», «Рудня — поселилъ тотъ же Политика, зять гетмана Перевязки». Оскільки дружиною Василя Полетика була донька Дем'яна Ігнатовича, то «гетман Перевязка» це є український гетьман.

В сучасних дослідженнях істориків при вивченні різних аспектів діяльності та життя українського керманіча, гетьманування якого було одним з нетривалих з-поміж усіх гетьманів, його називають Дем'ян Ігнатович. Але в народі побутовало прізвисько Многогрішний, яке було використано в працях істориків XIX ст. Костомарова М.І., Соловйова С.М., Маркевича М.А., та разом з тим Дем'яна Ігнатовича в народі називали ще «Перевязкою», так як Івана Самойловича - «Поповичем».

Ірина Шепель
науковий співробітник заповідника "Гетьманська столиця"

Родина Розумовських була багатю на видатних діячів, які творили історію. Однак не лише прямі нащадки родини залишили свій слід, але й позашлюбні, як-от Жемчужнікови, Перовські. Одним з таких нащадків був художник-романтик Володимир Леонідович Муравйов, сенсом творчого життя якого стало зображення сцен полювання та дикої природи. Йому, одному із небагатьох російських живописців, вдалося з високою поетикою змалювати мисливські картини.

Володимир Леонідович Муравйов (1861-1940 рр.) - один із видатних російських художників кінця XIX — початку XX століття, член Санкт-Петербурзького товариства художників та Товариства акварелістів Росії. Він був онуком декабриста Миколи Миколайовича Оржицького (позашлюбного сина Петра Кириловича Розумовського). В.Л. Муравйов отримав

Мисливська поетика

В.Муравйов. Зимовий ліс. 1910 р.

визнання серед публіки, яка захоплювалася полюванням як видом мистецтва. Серед покупців його картин були навіть особи царської родини.

Володимир Муравйов - затятий

мисливець, тому головною сюжетною лінією його творчості і стало полювання. Тема лісу, мисливського промислу була невичерпною для художника протягом усього його творчого життя. Працював Муравйов в академічній манері, писав олією, згодом із додаванням гуаші. Після улюблених занять — полювання і риболовлі — народжувалися неповторні картини. Зображуючи багатий рослинний і тваринний світ, митець був надзвичайно точний і реалістичний до дрібниць і дивовижних деталей. Вражає у творах митця глибоке знання матеріалу, різних видів полювання, ретельне вивчення зброї, мисливської амуніції та аксесуарів. Він застосовував різні художні прийоми для кращого відтворення мисливських сцен, створення ефекту присутності в процесі полювання. Також у його живописі часто присутні люди, життя яких пов'язане з дикою природою, — це мисливець, рибалка чи простий селянин. Вони невіддільні від природи, частиною якої вони є. При цьому полотна Володимира Леонідовича сповнені і поетичної ліри-

(Продовження на ст. 5)

Археологічний сезон в Батурині

**Федір
Юшно**

молодий науко-
вий співробітник
заповідника
"Гетьманська
столиця"

Батурин займає особливе місце в історії нашої держави. Наше місто набуває найбільшого розвитку за гетьманської доби. Після погрому Батурина військами Олександра Меншикова у 1708 р. гетьманська столиця стала найбільш насиченою та інформативною археологічною пам'яткою, яка потребує ретельного вивчення. Починаючи з 1995 р. в Батурині щорічно проводяться археологічні дослідження. 2014 рік не став винятком, і до Батурина знову завітали археологи.

Керівником експедиції був старший викладач кафедри історії та археології України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Центру археології та стародавньої історії України імені Д. Я. Самоквасова Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка В.М. Скороход. В розкопках брали участь студенти Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка, Глухівського національного педагогічного університету ім. О. П. Довженка, Сумського державного університету ім. А. С. Макаренка, Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, разом більше 50 осіб. Кошти на проведення розкопок виділялися меценатами з Канади і Америки та Чернігівською облдержадміністрацією.

Дослідження проводилися на замський резиденції гетьмана Івана Мазепи Гончарівці. Також були закладені розкопки на подвір'ї собору

Дослідження фундаментів церкви на Гончарівці

Живоначальної Трійці та в парку «Кочубеївський».

У цьому археологічному сезоні продовжилися розкопки на подвір'ї біля собору Живоначальної Трійці, який не зберігся до нашого часу. Перша згадка про цей храм відноситься до 1692 р. У 1708 р. він був пограбований і зруйнований. У 2006 — 2008 рр. археологами було повністю розкопано та досліджено фундаменти собору. У ході цього річних досліджень було зафіксовано шар річково-білого піску, який використовували для вирівнювання території під забудову XIX ст. Виявлено три ями господарського призначення та споруду XVIII ст., яка призначалася для зберігання зерна. Дослідниками знайдено уламки горщика часів Київської Русі, фрагменти цегли, посуду XIX - XX ст. та польську срібну монету 1896 р. Також було виявлено 10 поховань церковного цвинтаря, одне з яких

дитяче.

На території замської резиденції гетьмана І. Мазепи на Гончарівці було розбито три розкопки. Археологи проводили дослідження території між флігелем та гетьманським палацом. Продовжили дослідження території залишків церкви, виявлених за 30 метрів на північний захід від Мазепино палацу. Тривали дослідження службової споруди, яка була локалізована попередніми експедиціями і датується початком XVIII ст. На думку Ю.М. Ситого у цьому приміщенні збиралися можливо перебували чи проживали офіцери гетьманської гвардії (сердюки) або козацька старшина, які служили при дворі гетьмана. Були виявлені фрагменти керамічних полив'яних та теракотових кахлів, цегли, плиток підлоги. Серед знахідок є монети Московської держави "чешуйки", фрагменти козацьких люльок, бронзова прикраса у вигляді "удзика".

У парку "Кочубеївський", неподалік будинку генерального судді В. Кочубея було закладено один розкоп і два розвідувальні шурфи з метою встановлення планування садиби та пошуку місцезнаходження церкви Введення Пресвятої Богородиці. На жаль, слідів існування церкви на дослідженій ділянці не знайшли, але археологи виявили уламки будівельного сміття від однієї з сусідніх споруд. Знахідки також представлені фрагментами кераміки XVII ст., скляних виробів, монетою Яна Казимира та накладкою на пояс.

Отже, завдяки археологічним дослідженням вчені отримують важливу й дуже цінну інформацію про минуле нашого міста. Тому навіть в такі тяжкі для країни роки дослідження мають продовжуватися, щоб повернути забути втрачені сторінки нашої історії.

(Закінчення, початок на ст. 4)

ки, захопливого споглядання чарівного світу природи, і зачарування від кожної живої істоти. Саме такий підхід знаходить відгук у серцях людей. Візитною карткою живописця стали лісові краєвиди, осяяні яскравими кольорами світанків та заходу сонця. І, головне, що всі його картини об'єднують величезна любов - любов до первозданної природи...

В.Л.Муравйов зростав у багатій дворянській сім'ї, перед ним відкривалися широкі перспективи, але він відкинув блискучий кар'єрний ріст заради можливості займатися живописом. У 1881 році Володимир Леонідович залишив Пажеський корпус і став вільним слухачем Петербурзької академії мистецтв, відвідував пейзажний клас художника М. К. Клодта. Та систематичної художньої освіти він так і не отримав, адже невдовзі

залишив навчання. Йому не потрібно було думати про хліб насущний, тому мистецтво стало для графа Муравйова лише розвагою.

У 1883 році, будучи ще маловідомим художником, Володимир Леонідович одружився з Вірою Комісаржевською — майбутньому знаменитою російською актрисою. Вона намагалася всіляко сприяти становленню Муравйова як художника, хотіла стати його другом і помічницею, та шлюб тривав недовго.

Згодом у житті Муравйова з'явився творчий кумир, роботами якого він захопився — Юлій Клевер. Художник був дуже відомий серед петербурзької знаті, і молодий Володимир намагався всіляко його наслідувати, навіть у манері написання картин.

З приходом радянської влади він не емігрував за кордон, як зробили інші представники тодішньої еліти, а просто став підписувати свої роботи

не "Граф Муравъев", а просто "Муравъев". В умовах побудови соціалістичного ладу, він все більше відчував свою непотрібність. Багатих замовників у нього більше не було, а робітникам і селянам були потрібні нові символи "світлого" комуністичного майбутнього. Серед колег-живописців, відомих до революції, у нього не було близьких друзів, хто б міг поклопотатися за "оспілувача полювання" перед новою революційною владою.

Два останні десятиліття свого життя В. Муравйов прожив у Ростові-на-Дону, працював у міському драматичному театрі, брав участь у різноманітних художніх виставках, але колишнього визнання вже не було. Він писав все менше і був змушений свої вишукані "полювання" віддавати майже задарма. Закінчив своє життя талановитий художник у бідності і забутті.

Династії

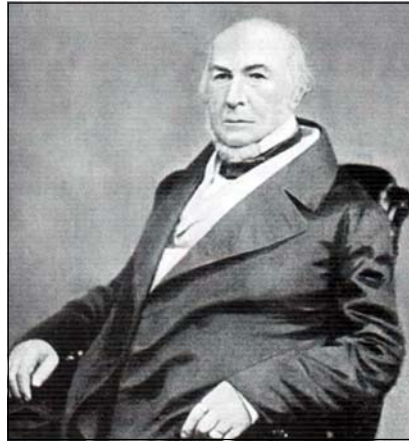
Паперова фабрика Кочубеїв

Андрій Батюк

науковий співробітник заповідника „Гетьманська столиця”

У 1842 році серед правічного бору на березі річки Ретик, в слободі Ретик, що знаходиться неподалік села Дубовичі, на кошти Дем'яна Василювича Кочубея було побудовано паперову фабрику. Будівництвом керували уродженці Великої Британії Джексон і Симер. Територія підприємства з усіма будовами займала площу близько 3 га. Для роботи з Англії було завезено все необхідне устаткування для фабрики: парові машини, вентилятори, транспортери та інше. Дещо пізніше, в 1859 р., на фабриці була встановлена ще одна парова машина вже вітчизняного виробництва, потужністю 30 кінських сил, яка була виготовлена механіком Олександром Варфоломеевим, родом з м. Клинці, Брянської губернії. Ця машина для підприємства обійшлася в 3 тис. рублів сріблом, що значно перевищувало ціну англійських парових машин. Але ж вона була не тільки досить дорогою, а й затратною оскільки: «вместо 3-х сажень дров, котрых должно быть достаточно по ее размерам, она требует 5 сажень». Звичайно, що для будівництва та утримання підприємства були необхідні значні кошти, зокрема на виплати заробітної плати працівникам, яких було більше 200 осіб, і в

Дем'ян Васильович Кочубей, фото 50-х років XIX ст.

середньому за місяць вони отримували 3 руб. 50 коп. Відповідно, що ці кошти Кочубеї виділяли не тільки із власного гаманця, оскільки фабрика почала приносити свій чистий прибуток, і вже на 1862 р. він становив більше 12 тис. рублів.

На фабриці виробляли різний папір: від голландського до обгортого. Для виготовлення паперу в ті часи використовували ганчір'я, яке піддавали дезінфекції - прогрівали парою під тиском 2-3 атмосфер. Потім ганчір'я розпушували і вибивали з нього пил, пісок та інші домішки. Далі сировину подавали у машину транспортером, де воно перемішувалося, при цьому утворювався пил, який відсмоктувався вентилятором, а важкі домішки і пісок провалювалися через сітку, і збиралися в ящиках під нею. Для подальших операцій - варіння та промивки, ганчір'я потрібно було розрізати на

більш дрібні частини, для цього його піддавали рубці. На території крім самої фабрики знаходилися два млини, на одному з яких прали ганчір'я, а на іншому перемелювали його на борошноподібну субстанцію. Після промивання водою ганчір'я розмелювали в однорідну масу, яку і застосовували для виробництва паперових матеріалів.

Місцевий краєзнавець А. Куртась у своїй публікації «За народними переказами» наводить спогади 93-річної жительки х. Ретик Мотрони Самсонівни Риль. Вона розповідала: «Я пам'ятаю той час, коли біля ставу, крім фабрики, був млин. Зараз він перенесений у Грузьку (с. Грузьке, Кролевецького р-ну, Сумської обл.) і працює з допомогою електроенергії. Напроти млина була контора фабрики, їдальня, двоквартирні будинки для робітників, а також церква».

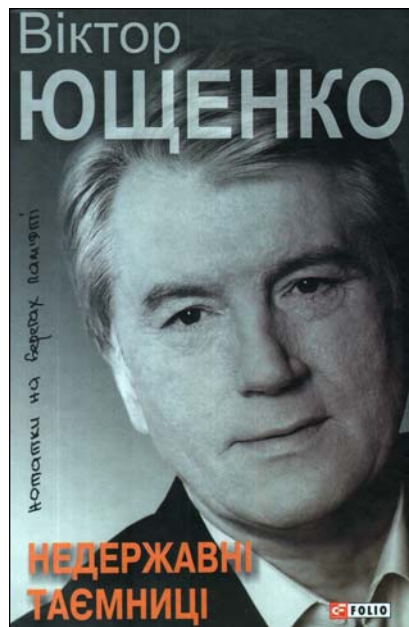
До наших днів від паперової фабрики Кочубеїв не залишилося нічого, крім будівельного сміття. На початку 1990-х років місцевий житель Волинець Григорій Андрійович придбав значну ділянку колишньої паперової фабрики для приватної забудови. Він найняв технік, бульдозери, за допомогою яких намагалися вирівняти місце під будівельний майданчик. Коли вже почали копати фундамент під будинок, будівельники натрапили на залишки підвальних приміщень. Одне з них було повністю розкопано, воно мало дві кімнати, одну невелику та вузьку, яка виявилася порожньою. До іншого приміщення вів вузький прохід, тому робітники до нього так і не потрапили. З невідомих причин вони закопали цей котлован і перейшли на інше місце.

До Вашої книжкової полиці

Нещодавно бібліотечне зібрання заповідника "Гетьманська столиця" поповнила книга Президента України Віктора Андрійовича Ющенка (2005 — 2010 рр.) «Недержавні таємниці. Нотатки на берегах пам'яті», яка побачила світ у видавництві "Фоліо" на початку 2014 року. Літературний запис і упорядкування здійснив відомий історик і журналіст Олександр Зінченко.

«Недержавні таємниці» — це щира розмова Віктора Ющенка про приватні сторінки біографії. Чому бандити не сидять у тюрмах? Чому президент Ющенко відмовився повертати у дію Конституцію 1996 року? Чи планувався державний переворот у вересні 2005 року? Що зруйнувало таємний союз БЮТ та Партії регіонів улітку 2009 року?

Чому насправді розпалася помаранчева команда? Що відбувалося за лаштунками Майдану? Хто і чому отруїв опозиційного кандидата в президенти у вересні 2004 року? Як

подолати найбільшу в історії повоєнної Європи гіперінфляцію?

Відповіді на ці та багато інших запитань можна віднайти у книзі.

«Деякими таємницями я прагну поділитися на сторінках цієї книжки. З іншого боку, я заздалегідь прошу вибачення у тих, хто сподівається знайти тут відповіді на всі свої запитання. Є деякі епізоди, подробиці яких пам'ять виявилася нездатною утримати. Врешті-решт, у моєму переліку недержавних таємниць є й такі, яким варто ще якийсь час полежати на споді зачищеною на ключ шухляди» — так зазначає Віктор Ющенко у передмові. Тираж книги 3000 примірників, один примірник якої з дарчим написом Віктора Андрійовича став на полиці бібліотечної колекції заповідника. Щоб зрозуміти мотиви Ющенка-людини, Ющенка-особистості, внутрішні причини його вчинків — кожному свідомому українцю радимо придбати та прочитати цю книгу.

Підготувала Юлія Блажко.

Троячка або Скошений бур'ян

Наталія Сердюк

завідуюча відділом науково-просвітницької роботи заповідника "Гетьманська столиця"

*Батурин...Замети. Невже це батуринський сніг?
І я - ще дитина.
І Вам — стільки жити ще й жити...
...Мигтить кінострічка. Життя уповільнює біг
і ПАМ'ЯТЬ не в змозі од смерті свічу затулити.
(Пам'яті Івана Миколайчука.
І.Лобовик)*

11 вересня 1967 року в Москві відбулася гучна прем'єра фільму "Бур'ян" режисера Анатолія Буковського. Фільм знятий кіностудією ім.Олександра Довженка за однойменним романом українського радянського письменника Андрія Головка. У ро-

Лілія Дзюба у ролі Зінки, фото жовтень 1966 р., з приватної колекції М.І.Кузьменка.

мані описані події періоду громадянської війни в Україні, злиденні 1920-ті, які відбуваються у звичайному селі Обухівці, що на Полтавщині. Окрасою фільму став, безсумнівно, актор Іван Миколайчук у головній ролі (Давид Мотузка) та ціла плеяда харизматичних акторів, на яких, власне, і тримався фільм - Данило Ільченко, Петро Векляров, Лілія Дзюба, Борислав Брондуков, Володимир Волков, Ніла Крюкова, Лев Перфілов, Людмила Алфімова, Ніна Антонова та інші. І, звичайно, особливої атури фільму надавала натура — як архітектурна, природна, так і людська автентика, поліський колорит, які відповідали запитам сцена-

Юрій Біженко незадовго до зйомок фільму "Бур'ян", фото поч.1960-х рр.

рію і були знайдені режисерською групою саме на благодатній Батурищині. Хоча минуло майже півстоліття, автору вдалося поспілкуватися з багатьма місцевими мешканцями, знайти свідків цих зйомок, а також акторів-аматорів, виконавців епізодичних ролей.

Щоб зекономити бюджет, режисер запрошував до співпраці декого з місцевих, відбираючи їх ситуативно, без звичних натепер кастингів, попередньо опитуючи місцеве населення, відвідуючи школи, будинки культури Батурина, сіл Осіч, Нові Млини, Головеньки. Зокрема, таким чином були запрошені на зйомки мешканці с.Осіч Миколка Винник на роль Петрика Мотузки (натоді 10-річний), Марія Винник на роль Докійки Мотузки (19 років), батуринці - Олександр Христов (10 років), Олександра Христова (12 років), Юрій Біженко, В'ячеслав Домашенко, Михайло Семенець.

Професійні актори були розквартировані в основному у Батурині, адже батуринці завжди були орієнтовані на дачників і літніх будиночків (кухонь) було вдосталь. Зокрема, Іван Миколайчук квартирував у Євдокії Герасимівни Гайової (Підковирної). Також у с.Обмачеві була найнята куховарка - Ольга Драненко, яка готувала знімальній групі обіди. Вечорами ж акторів часто бачили в Батурині у "Чайній", де вони бурхливо відпочивали після важких акторських буднів. Фільм знімався майже рік, як на натурних зйомках, так і в павільйонах кіностудії у Києві. Знімальні групи приїздили періодично, паралельно відбувався монтаж вже відзнятого матеріалу.

Згадує виконавець ролі Петрика (меншого брата головного героя), Микола Васильович Винник: "Виходимо якимось ми з другом із Осіцької школи, а назустріч нам двоє поваж-

них чоловіків у костюмах. Один із них уважно придивився до мене і говорить "Нумо, розкажи вірш". Я й розповів, що перше спало на думку, "В час жовтневих днів" В.Сосюри. Чоловік, (а це виявився режисер А.Буковський) залишився задоволеним і запропонував мені зніматися у фільмі. Я радо погодився. Далі зі мною займалися вже сценаристи, гримери, старші актори, оператори. За весь час зйомок я майже не ходив до школи, все в поїздах та на зйомках, в тому числі і у павільйоні на базі кіностудії у Києві.Пам'ятаю його тодішнього директора, Шарова Миколу Леонідовича. За знімальний день мені платили як дорослому — 3 радянські рублі, "троячку"! Матері в мене на той час вже не було. Ото мені було щастя зніматися - і в школу не ходити, і власні гроші заробляти!" (З тих пір і до сьогодні став Микола у селі - Троячкою).

Нинішній мешканець Москви, Вячеслав Кузьмович Домашенко згадує, що його, М.Семенця та Ю.Біженка на ролі міліціонерів запросили як молодих працівників Батуринського будинку культури. На один короткий епізод витратили 2 знімальні дні. Знімали у с.Нові Млини, перед цим довго гримували — клеїли вуса, пудрили щіточками, одягали у шинелі, юхтові чоботи, на плечі - гвинтівки-трюхлінійки, давали короткі уроки акторської майстерності. Була задіяна і реквізитна техніка — машина - «полуторка», коні, вози та сільгосп-реманент, які надав Осіцький колгосп.

В Батурині, окрім масовки, в кадр потрапив погреб, який теж "загримували" якоюсь надбудовою (нині належить родині Крутікових), старі крамниці у центрі та просто Батуринські краєвиди. Контора знімальної групи фільму була у приміщенні колишньої бібліотеки (нині не існує), там і гроші платили акторам.

Після прем'єрного показу фільму у Києві, привезли його і до Батуринського будинку культури, презентували з великою помпою. Також демонстрували довгий час в Осіцькому, Обмачівському, Пальчиківському клубах, чим викликали великий ажітаж серед місцевих мешканців. Дітей на ці сеанси пускали безкоштовно, так що дехто ходив по кільканадцять разів, щоб ще і ще раз побачити знайомі обличчя і вулиці рідних сіл. На презентацію приїздили декілька осіб із знімальною групою, на жаль, без Миколайчука. Завдяки блискучій грі акторів, фільм для багатьох став улюбленим. Його було продубльовано російською мовою і продемонстровано по всьому Радянському Союзу (фільм був у прокаті ще до 1970 року). Пізніше демонструвався на радянському телебаченні. Наразі «Бур'ян» є частиною золотого фонду кіностудії ім. О.Довженка, чекає на оцифрування.

Ремесла Батурина у XVII-XVIII ст.

Марина Хармак
науковий співробітник заповідника „Гетьманська столиця”

Починаючи з другої половини XVII століття Батурин був розвиненим ремісничо-торгівельним центром. За підрахунками дослідника В. Романовського у Батурині ремісники і торгові люди становили 45% населення. Для порівняння у Києві вони становили - 43%, Ніжині - 37%.

На початок XVIII ст. кількість населення, задіяного у ремеслі, збільшується. З опису майна, що належало І. Мазепі та населення Батурина від 1 лютого 1726 року отримуємо такі дані: торгових-17 дворів, шевців - 38, кравців - 28, калачників - 11, ткачів - 12, різників - 9, ковалів - 15, музик - 6, гончарів - 5, теслів - 8, мельників - 82. Як бачимо, основну масу населення Батурина становили ремісники, що обслуговували потреби міста. Значна частина населення займалася сільським господарством та торгівлею. Досліджуючи переписи населення вказаного періоду вдалось зафіксувати серед жителів Батурина близько 20 професій. За цими даними дізнаємось, що у місті було налагоджене виробництво продуктів харчування, одягу, взуття та інших речей зі шкіри, виготовлення виробів з глини, каменю, дерева та металу.

У виробництві продуктів харчування, орієнтованому переважно на потреби місцевого ринку, неодноразово згадуються м'ясники, рибалки, бортники (пасічники), калачники, різники, коломійці (соляники) та мельники "...мещанин Мартин Кипа - колачник; мещанин Фома Наумов — риболов; Михайло Иванов — мясник; Иван Заворика-мельник; Клим Лукьянов-пасечник; мещанин Данило Кузмин-шинкар, Михаил Иванов-коломиец...".

Виробництво одягу, взуття та інших речей зі шкіри представлено профес-

Вироби ремісників Батурина XVII-XVIII ст. в експозиції Музею археології Батурина

іями кравців, шевців, ткачів, кушнірів, кожем'як, чоботарів "...Мещанин Леска - кравец, мещанин Григорий Марченко - ткач, Иван Григорьев-швец, Макар Алфериев - кушнер, мещанин Кирил Артемов - кожемяка...".

Найбільш поширеним видом обробітку чорних металів було ковальство. Попит на певні види продукції стимулював виокремлення з-поміж ковалів спеціалістів й вузького фаху. Так з'являються котлярі і слюсарі: "Степан Иванов-ремесленой чело-век - коваль, мещани Пронко, Кирил Иванов-котлярі, Никифор Данилов-ремесленый человек - слесар...". Котлярі спеціалізувалися на виготовленні казанів, котлів, рідше різноманітного металевого посуду. Слюсарі ж займалися тим, що виготовляли різноманітні пристрої, дрібні деталі, механізми, такі як замки, ключі, дверні петлі, засуви тощо.

Наприкінці XVII століття основною виробничою сировиною залишалася деревина. Попит на дерев'яні вироби не спадав та сприяв появі низки нових спеціальностей з деревообробки: бондарі, теслі, ситники, палубщики. На це вказують і прізвища місцевих жителів: Тесля, Тесленко, Ситник та Бондаренко. Бондарі, як відомо, виготовляли бочки та інколи корабельні щогли. Зокрема, у переписі 1666 року згадуються: "...мещани Прокоп Яковлев,

Иван Матвеев, мещанин Павел, Степан Якимов-бондари, мещанин Ерема Афонасев - ремесленний человек-роговик, Процик Потийенко з братом Леском — ситники". Палубщики відповідали за облаштування гетьманських подорожей та виготовлення возів.

У Батурині на початку XVIII століття активно розвивалося й гончарне ремесло. Підтвердженням цього є назва мікрорайону Батурина - Гончарівка та прізвища місцевих жителів: Гончар, Мисченко, Мисенко, Місечко. У відомостях про населення Батурина за ревізією 1735 року згадуються мешканці Батурина: "...мещани Андрей, Макар Тимофеев, Сидор Григорьев, Петр Федоров-гончары...".

У джерелах були зафіксовані професії і будівельної галузі - малярі та теслі. Так у переписі населення значаться: "...мещанин Антон Алферов, Яков Павленко, Иван Тимофеев, Данил Романов, Иван Бовтов — малярі...". О. Лазаревський в історичному описі Батурина подає нам відомості й про 5 дворів теслярів.

Праця ремісника давала щоденний заробіток в декілька копійок чи в декілька десятків копійок в залежності від попиту на певні види продукції. Найбільш прибутковою була праця мірошника, коваля, кравця, столяра, чоботаря та кожем'яки. Майстри даного ремесла і промислу у рік (за підрахунками дослідника О. Русова), мали прибуток близько 100 рублів. Робота ткача, бондаря, теслі, гончара, калачника, коломійця у рік приносила близько 65 рублів. Для порівняння зазначимо, що кожух можна було придбати за 12 рублів, чоботи - за 3 рублі.

Отже, XVII—XVIII ст. в Батурині були поширені професії з виробництва одягу, взуття, речей зі шкіри, продуктів харчування, виготовлення виробів з глини, каменю, дерева та металу. Це свідчить про розвиток Батурина, який закріпив за собою статус одного з політичних, економічних та торговельних центрів Лівобережжя.

Газета «Слово Гетьманської столиці»

Засновник і видавець - Батуринський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"

Свідоцтво про реєстрацію
№ ЧГ 352-08, від 28.07.2006р.

Адреса редакції: 16512, м. Батурин, Чернігівська обл.,
вул. Гетьманська, 74, факс 04635 48-4-37; тел. 04635 48-0-08
e-mail: baturin-capital@ukr.net www.baturin-capital.gov.ua

Обсяг - 1 друкований аркуш
Тираж - 1000 шт. Замовлення №1374
Конотопська міська друкарня

Газета віддрукована в Конотопській міській друкарні,
41600, м.Конотоп, вул. Красногріська,9

*Відповідальність за подані матеріали несуть автори статей

*Редакція газети "Слово Гетьманської столиці" запрошує до співробітництва науковців, краєзнавців, любителів історії

Редакційна колегія

Кіашко Любов Григорівна -
редактор
Сердюк Наталія Федорівна -
відповідальний секретар
Бондаренко В'ячеслав Олександрович - верстка
Сасенко Наталія Анатоліївна
Новік Оксана Андріївна

Розповсюджується безкоштовно